

MAAILMAN

Historia

 SAGA
EGMONT

**MAAILMAN-
VALLOITTAJAT**

MAAILMAN

Historia

 SAGA
EGMONT

**MAAILMAN-
VALLOITTAJAT**

Maailman historia

Maailmanvalloittajat

SAGA Egmont

Maailmanvalloittajat
Copyright © 2020 Maailman Historia and SAGA Egmont
All rights reserved
ISBN: 9788726383515

1. e-book edition, 2020
Format: EPUB 2.0

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means without the prior written permission of the publisher, nor, be otherwise circulated in any form of binding or cover other than in which it is published and without a similar condition being imposed on the subsequent purchaser.

SAGA Egmont www.saga-books.com - a part of Egmont,
www.egmont.com

Urheat maailmanvalloittajat

Kun toimittaja Henry Morton Stanley vuonna 1871 lähti Sansibarista Afrikan uumeniin, näky oli uljas. Seurueessa oli 200 kantajaa, ja hän itse ratsasti täysverisellä hevosella. New York Herald -lehti oli lähettänyt Stanleyyn etsimään kadonnutta lähetyssaarnaaja Livingstonea. Matkasta tuli painajainen. Tsetsekärpäset tappoivat hevosen, kantajat karkasivat, ja alkuasukkaat tappelivat vastaan. Eurooppalaisten ja myöhemmin yhdysvaltalaisten maapallon tutkimus oli pitkä ja sitkeä urakka, jonka hinta oli kallis. Reilut 500 vuotta sitten Euroopassa tunnettiin vain kolme mannerta, Eurooppa, Aasia ja Afrikka, mutta 1400-luvulla löydettiin Pohjois- ja Etelä-Amerikka, vuonna 1606 Australia, ja lopulta vuonna 1820 Antarktis. Mannerten sisäosissa oli kuitenkin yhä valkoisia kohtia. Stanley löysi Livingstonen, mutta ei tyytynyt siihen. Monen muun sisukkaan ja urhean löytöretkeilijän tavoin hän täydensi karttoja.

1. Maailman ääriin

Ihmiskunta on tehnyt tutkimusretkiä siitä asti, kun se on ollut olemassa. Jo noin kaksi miljoonaa vuotta sitten ihmiskunnan varhaiset edustajat levisivät Afrikasta muihin maanosiin. Nykyihmisen maailmanvalloituksen alkamisesta on sen sijaan kulunut vasta 60 000 vuotta. Varsinaisille löytöretkille ihmisiä saivat lähtemään viimeistään 5 000 vuotta sitten muun muassa seikkailunhalu, kiinnostus vieraita kulttuureja kohtaan ja taloudelliset tekijät, kuten kauppa ja aarteidenetsintä.

Ihmiskunta on ollut viime jääkauden jälkeen jatkuvasti liikkeellä. Meidän esivanhempamme, jotka olivat keräilijöitä ja metsästäjiä, joutuivat vaihtamaan usein elinympäristöä, sillä niin syötävien kasvinosien kuin riistankin hankkiminen vaati liikkumista laajalla alueella. Tilanne muuttui, kun opittiin viljelemään ja pitämään karjaa. Syntyi paikallaan pysyviä yhteisöjä, joissa ihmiset pystyivät erikoistumaan eri ammatteihin. Toinen halusi takoa, toinen taas pitää yllä kuria ja järjestystä. Samaan viljelyn mukanaan tuomaan elinkeino- ja hallintorakenteen muutokseen liittyy myös kaupankäynnin kehittyminen. Kun ajan mittaan yhteisöjen arvohierarkian yläpäässä alettiin katsoa entistä kauemmaksi, kauppa kansainvälistyi ja johti löytöretkiin, joilla tavoiteltiin myös taloudellista menestystä.

EGYPTILÄISET ETSIVÄT AARTEITA

Vuoden 2750 eaa. tietämällä egyptiläinen Henenu lähti tutkimaan maailman ääriä. Monet seikat viittaavat siihen, että hän tyytyi tutustumaan vain Punaisenmeren rannikkoseutuihin. Farao sai tuliaisina muun muassa hyvänhajuista mirhamia.

Muinaisten egyptiläisten tutkimuskohteisiin kuului myös myyttinen Puntin maa, jonka uskotaan sijainneen joko Afrikan sarvessa tai Jemenissä. Sieltä saatiin suitsukeaineiden lisäksi kultaa. Monet faraot halusivat lähettää sinne omia retkikuntiaan. Egyptiläiset kävivät jo varhain Niiliä pitkin ainakin Sudanissa – elleivät vieläkin etelämpänä. Näiltä matkoilta tuotiin eksoottisia eläimiä, eebenpuuta ja norsunluuta. Tietoa retkistä, joita egyptiläiset tekivät yli 1 500 vuoden aikana, on saatu esimerkiksi Deir al-Bahrissa sijaitsevasta Hatšepsutin temppeleistä.

Noin vuonna 500 eaa. oli Karthagon foinikialaisten vuoro kartoittaa tuntemattomia seutuja. He tutkivat suurilla merikelpoisilla soudettavilla purjealuksillaan niin Välimeren kuin Afrikan Atlantin-puoleista rannikkoakin. Hanno Merenkulkijana tunnettu foinikialainen (noin 480–430 eaa.) yhdistetään karvaisista ihmisistä kertovaan matkakuvaukseen Länsi-Afrikasta. Kyse oli simpansseista tai muista ihmisapinoista, jos jutussa on edes hiven totuutta.

Antiikin kreikkalainen historioitsija Herodotos antoi ymmärtää, että foinikialaiset kiersivät Afrikan, sillä hänen mukaansa heidän purjehtiessaan länteen aurinko oli oikealla puolella eli pohjoisessa. Jos foinikialaiset ohittivat Afrikan eteläkärjen idästä länteen, aurinko näkyi pohjoistaivaalla. Koska oppineet tiesivät, että Maa on pallo ja että auringon kulma riippuu leveyspiiristä, he pystyivät selvittämään asian myös matemaattisilla menetelmillä.

Siksi Herodotoksen esittämän tiedon todistusarvo voidaan kyseenalaistaa.

KIINA LÄHETTI LAIVOJA AFRIKKAAN

Kreikasta tuli jo varhain taitavia merenkävijöitä, jotka kävivät Pohjanmerellä saakka. Antiikin kreikkalaiset laativat hyviä merikarttoja ja kehittivät suunnistusmenetelmiä. He myös määrittivät maapallon koon melkein oikein. Kreikkalaisten saavutukset kelpasivat Euroopassa sellaisinaan pitkälle keskiajalle asti.

Tutkimusmatkoja tekivät myös aasialaiset. Kaukana idässä oli useita vanhoja sivilisaatioita, joiden lähettiläät solmivat kansainvälisiä yhteyksiä. Kiinan tiedetään toteuttaneen löytöretkien kaltaisia hankkeita.

Kiinalaislaivasto kävi esimerkiksi Sri Lankassa, Intiassa, Arabian niemimaalla ja Afrikassa. Tämä ajanjakso jäi kuitenkin melko lyhyeksi, ja Kiina eristäytyi.

Kiinalaisten tutustuessa ulkomaailmaan Grönlannin skandinaavisiirtokunnat olivat tulossa tiensä päähän. Viikingit rakensivat hyvin merikelpoisia laivoja, joilla he tekivät ryöstöretkiä ja valloittivat itselleen uusia asuinalueita kaukaa kotikonnuiltaan. Muinaisislantilaiset kertomukset, saagat, paljastavat, että nuoria miehiä ei vetänyt merille niinkään kaipaus kaukasiin maihin kuin vapauden tunne. Skandinaavit tulivat tutuiksi niin Venäjän kuin Lähi-idänkin asukkaille. Viikingit pääsivät aina Pohjois-Amerikkaan asti. Sieltä he löysivät Vinlandin, joka sijaitsi todennäköisesti Kanadan itärannikolla.

KIINASSA MAKSETTIIN SETELEILLÄ

Jo antiikin aikaan muslimikauppiaille oli tiiviit yhteydet moniin Afrikan kansoihin. He ansaitsivat hyvin hoitamalla

Aasian, Afrikan ja Euroopan välistä tuontia ja vientiä. He hallitsivat myös merenkulkua Intian valtamerellä ennen kuin eurooppalaiset edes uskaltautuivat samoille vesille. Kun Mongolivaltakunta alkoi turvata karavaaneja silkkitiellä, Euroopassa kiinnostuttiin toden teolla kaupankäynnistä Aasian kanssa. Tunnustelijoina toimivat aluksi paavin lähettiläät, jotka olivat yleensä munkkeja, ja Euroopan eri osia hallitsevien kuninkaiden diplomaatit. Eurooppalaiset yrittäjät halusivat kuitenkin saada osansa kehittyvistä markkinoista. Venetsialainen nuorukainen Marco Polo lähti kauppiaasisänsä ja -setänsä kanssa vuonna 1271 kohti itää. 24 vuoden pituiseksi venynyt matka vei nuorenmiehen Kiinan mongolihallitsi- ja Kublai-kaanin hoviin ja palvelukseen.

Marco Polo ja hänen seuralaisensa menivät Pekingiin maitse ja kokivat matkalla monta vastoinkäymistä. Paluu sujui helpommin, ehkä siksi, että se tapahtui enimmäkseen meritse. Muistelmateos ”Marco Polon matkat” kertoo ihmeellisistä asioista, kuten kauheasta yksisarvisesta (sarvikuonosta) ja ihmisiä syövästä lohikäärmeestä (krokotiilista). Matkakirjan mukaan Kaspianmeren rannalla paloi vuorokauden ympäri musta jähmeä neste (maaöljy). Ihmeisiin kuului myös tumma kivi, joka syttyi palamaan. Tuolloin Euroopassa ei vielä käytetty kivihiltä polttoaineena.

”Marco Polon matkat” on Marco Polon genovalaisessa vankilassa 1298–1299 Rustichello-nimiselle miehelle sanelemat muistelmat. Hän kuvasi Kublai-kaanin vahvaksi johtajaksi, joka pystyi vaivattomasti kokoamaan itselleen 360 000 sotilaan henkivartiokaartin. Marco Polo kertoi myös kehittyneestä talousjärjestelmästä, jossa käytettiin maksuvälineinä seteleitä. Euroopassa paperirahaa ei tunnettu ja kolikoiden arvo perustui periaatteessa jalometallien käypään hintaan.

ENSIMMÄINEN MAININTA JAPANISTA

Matkakirja on myös herättänyt epäilyjä tapahtumien sepittämisestä. Osa tutkijoista uskoo, että venetsialainen ei edes käynyt Itä-Aasiassa, koska hän ei puhunut eikä pukahtanut esimerkiksi syömäpuikoista ja teestä. Eurooppalaiset kuulivat kuitenkin ensimmäistä kertaa Japanista juuri Marco Pololta. Hän itse totesi: "En ole paljastanut puoliakaan siitä, mitä olen nähnyt."

Marco Poloa on vaikea lyödä laudalta, mutta varmasti yhtä hienoina voidaan pitää Ibn Battuta -nimisen marokkolaisen saavutuksia tutkimusmatkailun alalla. Hän lähti 1300-luvun alkupuolella 21-vuotiaana Tangerangista toivioretkelle Medinaan ja Mekkaan, sillä profeetta Muhammedin mukaan pyhiinvaellus eli hadž oli jokaisen muslimin velvollisuus. Ibn Battuta täytti vaatimuksen neljästi. Näiden neljän kaukomatkan aikana hän tuli kiertäneeksi maailmaa peräti 24 vuotta ja 120 000 kilometrin verran.

Ibn Battuta tutustui Tansaniassa helmenkalastajiin ja näki - niin kuin Marco Polo puoli vuosisataa aikaisemmin - palavia öljylammikoita Kaspianmeren rannikolla. Ibn Battuta oli jonkin aikaa arvaamattoman sulttaanin palveluksessa Delhissä, toimi tuomarina Malediiveillä ja vieraili Vietnamin ja Kiinan. Hän kammoksui siellä koirien ja sikojen syöntiä.

Ibn Battutan kertomuksista välittyy harvinaislaatuinen kuva 1300-luvun islamilaisesta maailmasta. Muistiinpanojen tekemisen lomassa hän ehti muun muassa käymään Espanjassa ja Saharan etelälaidalla sijaitsevassa Timbuktussa.

HYVÄT MERIT IET SALATTIIN

Marco Polo ja Ibn Battuta seikkailivat omaehtoisesti, eivätkä he tarvinneet rikkaita sponsoreita. 1400-luvun alussa, kun Ibn Battutan kuolemasta 1368 tai 1369 oli kulunut noin 50 vuotta, tutkimusmatkojen luonne muuttui. Euroopassa valta-asemasta kilpailevat valtiot puolustivat etujaan niin kaupan kuin kuljetustenkin alalla voimakeinoin, eikä sodilta vältytty. Purjehdusreitit, jotka olivat samalla keskeisiä kauppateitä, muuttuivat taistelulentiksi, eikä niillä uskallettu liikkua ilman turvasaattueita. Valtasuhteiden heilahtelu tuntui heti myös merillä.

Koska laivoilla liikkuvien tutkimusretkikuntien varustaminen oli kallista, niitä saattoivat lähettää matkaan vain varakkaat vallanpitäjät. Löytöretkeilijästä tuli ammatti, joka kiinnosti merenkävijöitä ja sotilaita. Löytöretkiajan alussa etenkin Espanja ja Portugali rahoittivat suuria laivaretkikuntia.

Amerikan ja Aasian, varsinkin Intian ja Molukkien eli Maustesaarten, luonnonvarojen ja kulttuuriaarteiden omiminen ei ollut sattumanvaraista, vaikka se usein muuttui ryöstelyksi ja riistoksi. Koska kapteenit yleensä saivat tietyn osuuden lastista, moni merenkulkija näki löytöretkissä mahdollisuuden rikastua. Eurooppalaisten ahneus sai kuitenkin ikäviä ilmenemismuotoja kuten Vasco da Gaman röyhkeä toiminta Intiassa ja espanjalaisten konkistadorien Amerikan-valloitus osoittavat.

Portugalin ja Espanjan - ja myöhemmin myös uusien merivaltojen Ranskan, Englannin ja Hollannin - välinen kilpailu oli niin kovaa, että se esti vapaan merenkulun. 1400-luvun alusta pitkälle 1800-luvulle asti vieraan vallan aluksia voitiin pitää vihollislaivoina, ja monet merimiehet päätyivät esimerkiksi orjiksi tai vangeiksi uusiin siirtokuntiin. Heidän vapauttamisekseen ei ollut tehtävissä kovinkaan paljon. Yhteenotot yritettiin pitää usein

minimissä pelkästään siksi, että vastapuoli ei pääsisi käsiksi esimerkiksi tietoihin purjehdusreiteistä. Lokikirjat, merikartat ja suunnistustiedot olivat tarkoin varjeltuja salaisuuksia.

Kun hollantilainen kapteeni Abel Tasman kesäkuussa 1643 palasi Australian eteläpuolelle ulottuneelta matkaltaan, hän kertoi, että eteläisellä pallonpuoliskolla oli mantereen kokoinen saari. Hollannin Itä-Intian kauppakomppania ei lisännyt sitä heti merikarttaan, vaan se piti tiedon salassa monta vuotta.

VAIN USKALIKOT LÄHTIVÄT MATKAAN

Pohjois-Amerikan itärannikolla oli melko varmasti käynyt eurooppalaisia jo ennen kuin Kristoffer Kolumbus ylitti Atlantin 1492 etsiessään meritietä Intiaan. Todennäköisesti jopa Pyreneiden niemimaalta oli ennen sitä tehty kalastusmatkoja Kanadan rannikolle. Espanjalaiset ja baskit eivät ehkä vain halunneet muiden tulevan samoille turska-apajille ja salasivat tiedon.

Ensimmäisten tutkimusmatkailijoiden joukossa oli seikkailijoita, jotka halusivat kokea jotain uutta ja ihmeellistä omaan tahtiinsa. Varsinaisille löytöretkille lähdettiin muista syistä, sillä merimatkat pienillä, ahtailla laivoilla olivat kaikkea muuta kuin lomaa. Ne vaativat sekä uskallusta että rautaista kuntoa.

Valistusajalla 1700-luvun lopulla tiedon arvo nousi. Maailman tuntemista tosiasioiden pohjalta pidettiin niin tärkeänä, että oltiin valmiita varustamaan tieteellisiä retkikuntia. Niiden tehtävänä oli välittää tutkimusaineistoa vieraista maista.

2. Pippuria ja kanelia etsimässä

Kesällä 1497 Vasco da Gama oli koonnut neljä laivaa Portugalin rannikon edustalle. Tuolloin oli jo yli 50 vuoden ajan tehty löytöretkiä, joilla Portugalin merenkävijät olivat etsineet meritietä Intiaan. Nyt hetki oli koittanut. Historian siihen asti pisin merimatka avasi Portugalille pääsyn idän syötävien aarteiden äärelle. Tarjolla oli pippuria, muskottipähkinää, kanelia ja muita äärettömän arvokkaita mausteita.

Voimakas aallokko hakkasi Vasco da Gaman lippulaivan, São Gabrielin, kylkeä. Kuohuvat vesimassat nostivat kolmimastaisen laivan yhä uudelleen korkealle. Kaukana avomerellä portugalilainen amiraali näki, miten kolme muuta hänen komentamaansa laivaa taisteli sitkeästi, jotta myrskysään rajut tuulenpuuskat eivät murskaisi niitä.

Merimiehistä moni oli aiemmin varoittanut da Gamaa, ettei hänellä ollut oikeutta pakottaa miehiään varmaan kuolemaan, mitä merenkulkijoiden käsityksen mukaan purjehdus Kaakkois-Afrikkaa ympäröivillä vesillä tarkoitti. Alueella Atlantin vedet kohtasivat velloen Intian valtameren. Siksi nyt oli epävarmaa, miten merimiehet toimisivat myrskyn jälkeen – jos he edes selviytyisivät hengissä. Laivojen kannella miehet luisuivat edestakaisin liukkailla lankuilla läpimärissä vaatteissa ja taistelivat, jotta eivät sinkoutuisi laidan yli. Kuumeisesti he yrittivät sitoa itseään kiinni laivaan. Joka kerran, kun São Gabriel

lennähti ilmaan ja paiskautui taas takaisin päin veden pintaa, laivan runko uhkasi pirstoutua ja lähettää kaikki kuolemaan.

MYRSKY MURSKASI LAIVAT

Kuten monesti ennenkin siihen mennessä kuusi kuukautta kestäneellä matkalla kaikki neljä laivaa selvisivät myrskystä. Tuulen tyynnyttyä kesti vielä vuorokauden, kunnes alukset olivat jälleen koolla. Tällöin yhteensä 170 miehistön jäsentä sai aloittaa myrskyvaurioiden korjaamisen. Lastiruumat täynnä muonaa - lähinnä säilöttyä lihaa ja keksejä - tuli järjestää niin, että laatikot, tynnyrit ja säkit olivat taas pinoissa. Myös mukaan otetut aseet, varsijouset, miekat, keihäät ja haarniskat, oli saatava ojennukseen ennen taisteluita, joita oli odotettavissa muukalaisia kohdatessa. Järjestykseen piti saada myös laatikoiden sisältämät villavaatteet, kellot, helminauhat, rannerenkaat, peilit, hatut sekä öljy- ja hunajaruukut. Tavaroita oli tarkoitus käyttää, jos portugalilaiset pääsisivät matkan tärkeimpään määränpähän: Intiaan. Siellä Vasco da Gama toivoi voivansa vaihtaa arvoesineet idän syötäviin aarteisiin: kalliisiin mausteisiin, joilla saattoi ansaita valtavia summia Euroopan markkinoilla.

Kun laivat jatkoivat matkaa meren tyynnyttyä, Vasco da Gama sai hengähtää hetken. Myrsky ei ollut nostattanut merimiehiä kapinaan. Vaara oli silti yhä olemassa. Hänen edeltäjänsä Bartholomeu Dias oli vajaat 10 vuotta aiemmin kiertänyt Hyväntoivonniemen mutta joutunut sitten kääntymään takaisin, koska miehistö ei ollut suostunut jatkamaan kohti Intiaa.

RISTI VAROITTI TUNTEMATTOMASTA